

Het Cellebroedersklooster
of
De Bruers in de Nijeustrate

door

H. Levelt,

Archivaris der Gemeente Bergen-op-Zoom

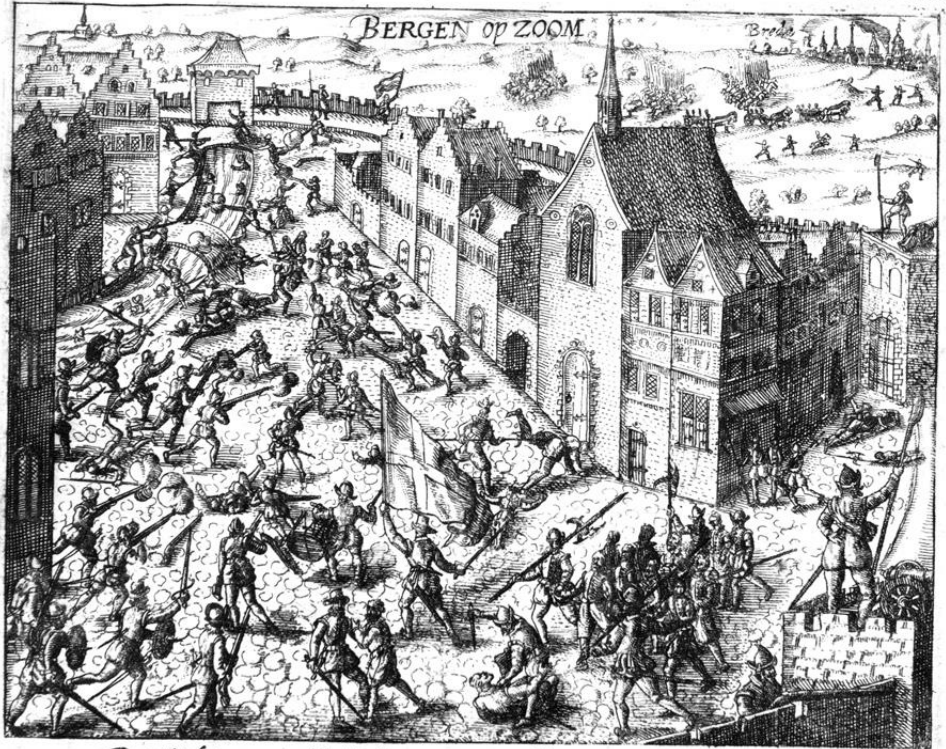
met inleiding van den

Zeereerwaarden Pater fr. Thomas de Valk. O. P.

S. Theol. Lr.

1923. Bergen-op-Zoom. 1923.

129
*Dum ridet fortuna cave, mutabilis illa est,
Experti Malecontenti, felicitibus ausis*

*Qui portam subeunt BERGÆ, civibus armis
Ecce cadunt subito, victor sic victus obibat.*

Plaatverklaring

Alexander Farnese, prins van Parma, gouverneur der Nederlanden in naam van koning Philips II van Spanje, neemt Bergen-op-Zoom bij verrassing in, maar moet 5 December 1581, met groot verlies, de stad verlaten. Uit: 'De Nassausche Oorloghen' beschreven door: Wilhelmum Baudartium van Deynse, 't Amsterdam, bij Michiel Colijn, Boekvercooper, op 't Water in 't Huysboeck. Ao. 1616, fo. 375. ¹⁾

Dezelfde voorstelling met vermelding van 'Die Wou-Poort, Bagienhof' is te vinden in Aitzinger, M.: 'De Leone Belgico'. ²⁾

Het riviertje links is de 'Vuilbeek' die thans overwelfd, de Wouwsche straat doorkruist ³⁾:

„Twee cameran (= huizen) inde Woutsche strate daer de Vuylbeke door loopt". ⁴⁾

„Huys opte Vuylbeke gestaen inde Woutsche strate". ⁵⁾

Het kerkje links boven is het kerkje op het Begijnhof.

Nevenstaande afbeelding ook in te zien op het [Westbrabant Archief](#)

---

¹ Exemplaar Universiteitsbibl. Leiden 1365 H 15.

² Exemplaar Univers.-Bibl. Amsterdam), p. 462 (ad ann. 1581).

³ Waarschijnlijk maakt de schrijver hier een vergissing; het betreft de Grebbe die hier onder de 'Begeine Porte de stad binnenkomt. Het perspectief in de gravure is sterk verkort. De 'Wou porte' bevindt zich aan de rechterzijde buiten het vlak van de afbeelding op de voorgrond. Zie ook pag 9 de [kaart van Hogenberg](#) uit 1581.

⁴ Gem.-Rek. Bergen-op-Zoom. Ao. 1505, fo. 24 verso.

⁵ Rek. H. Sacramentsgilde Bergen-op-Zoom. Ao. 1528, fo. 4 recto.

Inleiding

Even groot, als voor mij de eer is, te worden aangevraagd, deze nieuwe bijdrage van den bekenden Gemeente-Archivaris van Bergen-op-Zoom in te leiden, even groot is voor mij de vreugde, dit te mogen doen, wijl het een greep uit de rijke geschiedenis mijner vaderstad geldt.

Waar de schrijver er reeds herhaaldelijk over klaagde, dat men Bergen-op-Zoom niet anders schijnt te kennen, dan als de sterke vesting, als 'het meesterstuk van Coehoorn' dat steeds in strijd en oorlog was, daar verwondert het ons niet, dat hij ons hier een meer vreedzamen kant dier oude Scheldstad toont: den socialen invloed der kloosterlingen binnen hare muren.

Christus is en zal steeds blijven het middelpunt der wereld-geschiedenis. Het sociale karakter van Zijn leer en voorbeeld van Zijn leven en kruisdood hebben een omkeer gebracht in het maatschappelijk leven. Zij hebben het verdiept en verbreed, veredeld en geheiligd en op hoogere banen gevoerd.

Als het ware 'licht' dat iederen mensch, die in de wereld komt, 'verlicht' bracht Hij de ware beschaving terug. In Hem, Die 'de Weg, de Waarheid en het Leven is' ligt de oplossing aller sociale nooden.

Het is tegelijk de plicht en het voorrecht der kloosterlingen dat zij meer dan de overige Christenen, ook hierin den Meester moeten navolgen, om de gemeenschap te verrijken en hooger op te stuwen. Terwijl de Contemplatieven uitsluitend Dengene in hun leven uitdrukken, die 'zich in de eenzaamheid terugtrok, om te bidden', en zóó een indirecten, maar ook den machtigsten invloed uitoefenen op het sociale leven, volgen de leden van andere religieuze Orden en Congregaties Hem ook na in Zijn actief werken naar buiten.

Toen het menschdom gevallen was, en steeds dieper en dieper zonk, had één woord van Gods Almacht het weer tot Zijn Genade kunnen opheffen. Doch de Vader heeft dit niet gewild: Zijn Wijsheid laat de schepselen zelf werken en streven naar het hun gestelde doel. „En het Woord is Vleesch geworden, en heeft onder ons gewoond’ om ons te doen zien, hoe dit aardsche tranendal is om te vormen tot een Paradijs in Christelijk-Socialen levensstijl. Want niets maakt zóó 'n indruk op den mensch, als datgene wat hij ziet. Wij mogen nu de wonderverhalen in de Evangeliën lezen, noch de broodvermenigvuldiging, noch de opwekking van Lazarus, of Jezus' Verrijzenis treffen ons zóózeer, als de ooggetuigen, die deze wonderen zagen.

En toch duurde Zijn openbaar leven temidden van het kleine Joodsche volk slechts 3 jaren, terwijl het bestemd was, te worden gezien door alle volkeren en alle tijden. In alle hoeken der aarde en steeds opnieuw moest dus ‘een andere Christus’ het voorbeeld doen zien van Hem, die Zijn leven aflegde voor Zijne vrienden, om zodoende ‘in Zijn leven aan te vullen, wat aan het lijden van Christus ontbreekt’.

De actieve kloosterorden hebben deze roeping tot taak. Bestemd om weldoende door het leven rond te gaan, zooals de groote Menschenvriend door Judea trok, en om door hun offervaardigheid en de blijde warmte hunner breede naastenliefde het maatschappelijk leven te verblijden en gelukkig te maken, verloochenen ze zich zelf, sterven ze af aan de wereld, door hunne geloften, voor hun eigen heil evenzeer als voor het sociaal welzijn van hun evenmensch.

In deze bijdrage zullen we dezen theoretischen opzet bevestigd zien door de feiten uit het offerleven der ‘Cellebroers’. Als de barmhartige Samaritaan lenigden zij de sociale nooden en verpleegden de van ieder ontvluchte pestzieken. Worden zij, die zooveel gedaan hadden voor den groei en bloei der Samenleving, tenslotte door de Staten uit de

stad verdreven, dan gedenken zij gedwee de voorspelling van hun Toonbeeld: „Ben ik vervolgd geworden, ook gij zult vervolging te verduren hebben, want de knecht is niet meer dan zijn Meester".

Zwolle, Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte 1922 ⁶).

P. Fr. Th. de Valk, Dominikaan

S. Theol. Lr.

---

⁶ 8 september 1922

Voorrede

Een Duitsch Protestant geestelijke, Pastor Parpert uit Seelze, een plaatsje in Hannover, liet in Mei 1918 een geschrift verschijnen: *Evangelisches Mönchtum*.

In dat werkje spreekt hij den wensch uit, dat óók het Protestantisme zou moeten streven naar het kloosterleven. „Immers”, zoo zegt hij, „het kloosterwezen heeft Christus' godsdienst onder de volken gebracht, hun zedelijk en godsdienstig leven verdiept, gewonde zielen geheeld, een sociale werkzaamheid ontwikkeld, welke niet meer alomvattend kan worden gedacht”.

Aan te toonen, wat de vroegere kloosters, die eens binnen Bergen-op-Zoom bestonden, óók op sociaal gebied, bijzonder voor deze stad, hebben beteekend, is het doel, dat mij tot het schrijven van deze en volgende historische bijdragen bracht.

Maar al te goed begrijp ik zelf, dat die bijdragen leemten vertoonen zullen. Waar van al de Bergsche kloosterarchieven uit vroeger eeuwen volstrekt niets meer onder mijn bereik is, moeten andere diverse stukken van het stadsbestuur, voor zoover die nog in de Gemeentelijke archiefbewaarplaats aanwezig zijn, mij de benoodigde bouwstoffen leveren. Die stukken nu kunnen hoogstens terloops over het betrokken klooster of zijn bewoners handelen. Al te veel ontbrak nog. Zoo moest dus gezocht worden en gespeurd, voortdurend, of nog niet ergens een bouwsteentje kon worden bijgebracht.

Toch, ik wil het hier gaarne verklaren, heb ik met liefde dezen arbeid ondernomen, omdat ik weet bij ondervinding, hoe krachtig tot velen, nú in Bergen-op-Zoom levenden, het verleden spreekt. Kon ik hun slechts méér geven, dan mij nu mogelijk is!

In de Serie, waarvan deze bijdrage het eerste nummer is ⁷⁾, zullen achtereenvolgens worden behandeld de volgende Bergsche kloosters:

- Het Begijnhof buiten Bergen-op-Zoom,
- De nonnen op de Grebbe,
- De Minderbroeders in Bergen-op-Zoom,
- Het klooster der H. Maagd Maria
- Het Cellezusterklooster,
- Carmelieten, Dominikanen, Carthuizers en Wilhelmiëten te Bergen-op-Zoom .

Het verleden van al die stichtingen, „waarin arme menschenkinderen, behept met zwakheden en gebreken, toch maar gestreefd hebben naar hoge idealen“, zoo zegt 't onze Leidsche hoogleeraar Prof. Pijper ⁸⁾,

en ik wil hier eraan toevoegen:

„juist uit kracht van die hoge idealen hun medemenschen in deze stad vele jaren een rijke zegen zijn geweest“, moet ongetwijfeld een ieder, bijzonder den Bergenaar, belang inboezemen. Het zij zoo!

H. Levelt

---

⁷ Behalve de twee eerstgenoemde titels ontbreken deze in het Westbrabants Archief; waarschijnlijk zijn deze ontbrekende titels nimmer gepubliceerd.

⁸ De *kloosters*, Voorrede, 's Gravenhage 1916, blz. VIII

Detail van de kaart van Bergen op Zoom door Franciscus Hogenberg uit 1581
In de 'Nieuwe straat' is het gebouw met het blauwe dak de Cellebroederskapel.
Linksboven is de Verloren Kostpoort of Begijnpoort te zien. [WBA KG 074 B](#)

Het Cellebroersklooster te Bergen-op-Zoom.

(1474-1597)

Het 'Cellebroersklooster', waarvan we hier het verleden verhalen willen, stond eertijds gebouwd in de tegenwoordige Korenbeursstraat (nog wel bekend als: 'Oude Wouwschestraat') en besloeg het terrein besloten ongeveer tusschen de huisnummers 4 en 14, grenzend onmiddellijk aan de nu daar gevestigde comestibleszaak der firma Roosenboom-Bernaards.

De hedendaagsche Korenbeursstraat vinden we in den loop der eeuwen verschillend genoemd.

De vroegste benaming, die ik in stukken uit de 15e eeuw ontmoette, is: 'Papen Norijs Straetken'⁹), een naam, die later, nog in diezelfde eeuw,

---

⁹ „*Twee cameran gelegen in Pape Norys straete*“, zie: „Stadsregister Bergen-op-Zoom“, fo. 107 recto.
„*Huus ende erve gelegen inde Woutsestrate ande Oestside Pape Norys Straetken*“, zie: Ibidem, fo. 132 verso sub Ao. 1417.
„*In Papen Norys straetken achter 't gasthuus*“ (nu Militaire Hospitaal), zie: „Gemeente-Rekeningen“, Ao. 1473, fo. 42 verso.
„*Papen Norys straetken bijde Woutssche Poirte*“, zie: „Gemeente-Rekeningen“, Ao. 1486/87, fo. 12 recto.
„*Willem Stevens huys gestaen in Papen Noris straetken bij den Cellebroers*“, zie: „Gemeente-Rekeningen“, Ao. 1554, fo. XLV verso.
N.B.: De familie "Norys" is in de 14e, 15e en in 't begin der 16e eeuw geweest in Bergen een zeer bekend geslacht. Ik ontmoette o. a. in 1400 (zie: "Stads-Register Bergen-op-Zoom", fo. 69 verso), Willem Norys kinderen: Globbe Norys (fo. 75 recto), Claus Norys (sub Ao. 1401, fo. 75 recto), Gertrud Norys (sub Ao. 1405, fo. 90 recto). In 1406 October 1: "Papen Norys erve" gelegen bij de "stad veste" omtrent de Woutsche Poirte.
"Michiel Norys" (Rekeningen Kerkfabriek Bergen-op-Zoom Ao. 1505, fo. 4 recto).
"Katline Henric Norys huysvrouwe." (Ibidem, fo. 5 recto.)

overgaat in: 'Lange Nieuwstrate' ¹⁰); daarna, in het laatst der 16e eeuw komt de naam: 'Corenmarkt straat' ¹¹) in gebruik, die sinds de tweede helft der 19e eeuw weer wordt veranderd in 'Korenbeurs straat'.

In de 'Lange Nieuwstrate' betrokken in 1474 de Cellebroers een klooster en wisten zich, óók voor het lichamelijk heil der bevolking in deze stad gedurende de 15e en 16e eeuw, zoo groote verdiensten te verwerven, dat, toen de hervorming na 1580 ook hen had verjaagd, van gemeentewege hun gemis maar al te sterk werd gevoeld en betreurd.

Laat ons eerst, in het algemeen de Cellebroers en hun kloosterleven van meer nabij gaan beschouwen.

De Cellebroers, aanvankelijk 'Alexianen' genoemd naar hun patroonheilige St. Alexius, waren omstreeks het jaar 1303 in de Zuidelijke Nederlanden, waarschijnlijk te Antwerpen, gesticht. ¹²)

De nieuwe kloosterstichting bedoelde te zijn: een vereeniging van leeken ('priesters' komen onder de Cellebroeders niet voor), die zich ten doel stelden het verplegen van zieken (zowel binnen hun klooster, als daar buiten) en het begraven van dooden. Het laatste was

---

¹⁰ "Pape Norys straetke dair de lange Nyeuw strate gemaict is", zie: Gemeente-Rekeningen Ao. 1505/06 n. 3, fo. 20 verso.

"Huis ende erf gelegen inde (lange) Nieuwstrate tegenover de Cellebroeders" Zie: Schepenbrief Begijnhof Bergen-op-Zoom dd. 1561 Sept. 6.

"De bruers inde Nieustrate". Zie: "Gemeente-Rekeningen" Ao. 1505/06 n. s., fo. 107 verso.

Zelfs wordt in 1577 de straat vermeld als "Cellebroers strate". Zie: "Register Resolutien Magistraat en breeden Raad." A o. 1557, fo. 175 recto.

¹¹ "'t Cellebroeders Clooster soe dat binnen der voers. Stadt (Berghen) inde Corenmarckt strate geleghen es." Zie: "Stichtingsbrief Weeshuis" dd. 1597 December 15; "Register met Stads Privilegien sedert 1357", fo. 187 verso.

¹² Zie: 1) B. Grammaye: „Antiquitates Belgicae", Antv., lib. II, p. 16. 2) C. Ulhorn: "Die christliche Liebestätigkeit im Mittelalter", Stuttgart 1884, Bd. II, S. 391

wel de hoofdbezigheid der kloosterlingen en ontleenen zij dan ook hun naam van 'Cellebroers' aan het woord 'cella' dat in 't Middeleeuwsch Latijn 'graf' beteekent. Het volk noemde hen veelal 'Lollarden' naar hun droeve zang ('lollen') waarmede zij de lichamen der ontslapenen naar hun laatste rustplaats geleidden.

Priesters, zeide ik, hebben de Cellebroeders nooit gekend. In de eerste eeuw van hun bestaan waren zij dan ook, wat betreft het tegenwoordig-zijn bij de kerkelijke diensten, uitsluitend aangewezen op de parochiekerk der plaats van hun inwoning.

De stichting der Cellebroers mocht vanaf de vroegste jaren zich verheugen in de bizondere toegenegenheid van Rome's Pausen die haar vele en ruime voorrechten verleenden.

De bekroning van alle vroegere Pauselijke gunsten en privileges, den Cellebroers zoo ruim toegestaan, vormen wel de beide Bullen ¹³⁾ waarbij Paus Eugenius IV in 1431 en Paus Pius II in 1458 hun instituut bekrachtigen.

„Aan onze geliefde zonen, zoo luidt de aanhef der laatste bulle, de Cellebroeders genoemd, in Brabant, Duitschland en Vlaanderen, volgelingen van Hem, Die leerde de hongerigen te spijzen, dorstigen te

---

¹³ Zie: 1) "Kirchliches Handlexikon" (K. Hilgenreiner, J. B. Nisius, S. J., uncl J. Schlecht), München 1907, Bd. I, S. 135 (sub "Alexianer").

2) De bul van Paus Pius II dd. 1458 schrijft P. Daniel Papebrochus af in zijn "Annales Antverpienses" Tom. II, p. 52: "Dilectis filiis, Cellitis vulgo dictis, in Brabantia, Alemania, Flandria [.....] discipulis Ejus qui docuit pascere esurientes, potare sitientes, liberare captivos, hospitio peregrinos excipere, vestire nudos, visitare infirmos, mortuos sepelire [.....]"

"Vobis qui non solum aegrotos visitatis, sed ipso etiam opere impensius ipsis inservitis atque eos curatis, praesertim tempore pestilentiae, ac mortuorum corpora sepelitis; neque tunc tantum, sed alio quoque tempore, cum fueritis requisiti, aequè pauperibus ac divitibus defunctorum quoque corpora portantes ad ecclesiasticam sepulturam."

laven, gevangenen te bevrijden, vreemden te huisvesten, naakten te kleeden, en dooden te begraven".

Uit hetgeen in diezelfde bulle volgt, blijkt, wat al weldaden de Cellebroers hun evenmensch bewezen: „*Wij richten ons tot U, zegt Paus Pius II, die niet alleen de zieken bezoekt, maar hen daarenboven ook metterdaad dient en hen verzorgt, vooral in tijden van pest en die hun lijken begraaft, en dat niet alleen dán, maar ook ten allen tijde, als, hetzij arm of rijk, men om Uw diensten verzoekt, terwijl gij tevens nog zorg draagt, dat de lichamen van hen, die gestorven zijn, volgens kerkelijk ritueel worden ten grave gedragen*".

De Paus, in diezelfde bulle, staat vervolgens den Cellebroeders toe, af te leggen de drie substantieele kloostergeloften van armoede, gehoorzaamheid en zuiverheid, en verleent hun verdere machtiging, die meer vastheid aan hun kloosterinstituut moest waarborgen. Sinds het hoogste Kerkelijke gezag de zoo juist vermelde veelzeggende lofprijzing had uitgesproken, 't kan ons wel niet verwonderen, zien we overal de Cellebroers zich vestigen.

Toch kende toen reeds Bergen-op-Zoom de Cellebroers of 'Lollaerden' sedert jaren!

In 1402 bewoonde zekere brueder 'Jacob de Lollaert'¹⁴) een huis 'buten der Steenberchse Poorten', zooals blijkt uit het oude Stadsregister op 't Gemeentelijk Archiefdepôt aanwezig. Ja, een eigen klooster hadden toen binnen Bergen de Cellebroers nog wel niet, evenmin als in den zomer van 1471. En toch, toen in dat jaar in Bergen-

---

¹⁴ Een opdracht, dd. 1402 September 21, vermeldt een: "*huus ende erve buten der Steenberchse Poorten ande Zuutzijde brueder Jacobs de Lollaert huus*", zie: "Stads-Register Bergen-op-Zoom", fo. 81 recto.

Detail van de kaart van Bergen op Zoom door J van Deventer anno 1560

Rechts is aan de weg het gasthuis St Elisabeth getekend. Deze weg heet thans de Oude Wouwse Baan [WBA KG 073](#)

op-Zoom de zoo vreeselijke pestziekte heerschte, waren reeds de Cellebroeders hier volop ijverig werkzaam.

Een stadsordonnancie dd. 1471 Juli 5 bepaalde ¹⁵): *“dat men den Cellebrueders voir tvisiteren van elken persoene vander voirscreven zichten zieck oft gestorven sijnde, sa! geven IIII stuver.”*

Zoo weten we dus volkomen zeker, dat, jaren vóórdat de Cellebroeders in Bergen een eigen klooster bouwden, de stad hun goede trouwe zorgen al ruimschoots had mogen ondervinden.

---

¹⁵ Zie: “Register met Ordonnantiën sedert 1442”, fo. 71 verso. Deze z.g. Pestkeure van Bergen-op-Zoom.

(Zie: Bijlage 2: gepubliceerd door mij in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, 67. Jaarg., eerste Helft, Nr. 18.).

Een nieuwe Pauselijke bevestiging, waarbij Sixtus IV in 1472 het instituut der Cellebroeders eenigszins wijzigde ¹⁶⁾ en het met andere voorrechten verrijkte (levende voor 't vervolg onder den kloosterregel van St. Augustinus mochten de kloosterlingen bij hun huizen bouwen een eigen kapel met klokkentoren), heeft ongetwijfeld er toe bijgedragen, dat Bergen-op-Zoom de Cellebroers blijvend binnen haar veste wenschte. "Wenschte" (*zeg ik*) want met verlangen (de diverse gegevens doen het zoo sterk vermoeden) heeft de Stadsoverheid van Bergen naar de definitieve vestiging der kloosterlingen uitgezien. Niet alleen toch, toen enkele Cellebroeders in 't voorjaar van 1474 tijdelijk in de stad vertoefden, waarschijnlijk om zaken te regelen, die hun toekomstige vestiging aanbelangden, bekostigde de stad hun verblijf "inden Wolsack" ¹⁷⁾, een logement in de Lieve-Vrouwestraat, maar nauwelijks hadden de religieuzen binnen Bergen-op-Zoom hun klooster betrokken, of op nadrukkelijk bevel van Burgemeesters en Schepenen werd hun van stadswege een schenking "in natura" gedaan:

„Opten heilighen Kersdach ten bevele van Burgemeesters ende Scepenen gesconken den Cellebruederkens IIII potten Rijns wijns." ¹⁸⁾
Het jaar daarna, in 1475, zijn de Cellebroeders voor goed binnen Bergen-op-Zoom gevestigd.

---

¹⁶⁾ Zie: C. Ulhom, 1. c., S. 392.

¹⁷⁾ Een Schepenvonniss dd. 1399 April 18 betreft:

"een erve ghelegghen in onser Vrouwenstrate datmen heet den Wolsac" (Zie: "Stads-Register Bergen-op-Zoom," fo. 206 verso.)

En een opdracht dd. 1425 (1424) Januari 5 vermeldt: *"huus ende erve gelegen an onser Vrouwen strate geheeten den Wolsack."* (Zie: Ibidem, fo. 158 verso.)

¹⁸⁾ Thesauriers Rekeningen Ao. 1474/75 fo. 126 recto.

In dat jaar, omstreeks 25 Maart, komt hun overste naar deze stad en wordt hij van stadswege onthaald.

„*Often heyiligen onser lieven Vrouwendach Annunciacio gesconken den Oversten vanden Cellebruederkens die alhier gecomen was.*”¹⁹⁾

De begrenzing van het terrein, waar de Cellebroers hun klooster met kapel bouwden, vinden we in de verschillende Gemeentearchiefstukken vrij juist aangeduid.

Achter het klooster liep de ommuring der stad of de z. g. ‘veste’ met de "Woutsche poirte"²⁰⁾, terwijl de voorgevel van het Godshuis stond in de Lange Nieuwstrate tegenover het achterterrein van het Stads binnen-Gasthuis²¹⁾, het tegenwoordige militaire hospitaal: “*zekere*

---

¹⁹ Thesauriers-Rek. Ao. 1475/76 fo. 13 recto.

²⁰ De Gemeente-Rekeningen Ao. 1526 (fo. 4 recto) spreken van: “*eender erven gestaen bijden Cellebroeders aende Veste*”.

Hoe dicht 't klooster bij de "Wouwsche Poort" gelegen was, blijkt duidelijk uit de [titelplaat](#) (poort rechts)..

²¹ Bergen-op-Zoom heeft sinds de vroegste tijden van haar bestaan als stad 2 Gast- of ziekenhuizen gekend.

Het ééne Gasthuis stond "buten der Woutse Poorte" en was gelegen halverwege de tegenwoordige "Oude Wouwsche Baan", rechts als men van het station afkomt. (zie ook [de kaart van J van Deventer](#) op pag 14)

Het ander Gasthuis, dat ik als stadsbinnen Gasthuis betitel, lag zeker al in 1355, op de plaats van het tegenwoordige Militaire Hospitaal Wouwschestraat, hoek Blauwehandstraat, en kon met recht deze straat genoemd worden "Gasthuisstrate".

Ik zeg "zeker al in 1355"; In het "Stads-Register van Bergen-op-Zoom" is op fo. 240 verso te lezen een schrijven uit het jaar 1404 October 20, waarbij de Schepenen der stad verklaren, dat zij onder de oogen hebben gehad een schrijven van heer Heynric van Boutershem, heer van Bergen-op-Zoom, dd. 1355 Juli 19, betreffende de "Stadswaag", die gezegd wordt te liggen: “*binnen onser poort van Bergen westwaert jegens (tegenover) 't Gasthuis van Bergen, op den hoec die leecht tusschen twestraten streckende van den voirseyde gasthuse die eene strate recht westwert totter Marct toe (= Zuivelstraat)*” enz.

Nu is 't wel bekend, dat de "Stadswaag" bestaan heeft op het tegenwoordige

rente op twe hoffsteden achter tgasthuys teghen de Cellebroeders over." ²²⁾

Heel grandioos zal de kloosterbouw wel niet zijn opgetrokken. De Cellebroers toch waren arm en alle bezit werd, ter liefde Gods, angstvallig uit de huizen geweerd. Naar het voorbeeld van hun H. Patroon St. Alexius, die, ofschoon zelf van rijke afkomst, jaren lang, als bedelaar, ongekend op een verborgen plaats in het huis van zijn eigen vader leefde, verkozen ook de Cellebroers vrijwillige armoede en noemden zich zelf "broeders, die vrijwillig arm willen zijn": "*fratres voluntarie pauperes*" ²³⁾.

Bij hun vestiging in Bergen-op-Zoom moest dan ook de Magistraat der stad hun ten spoedigste van het meest noodzakelijke voorzien: "*Betailt van sekeren huysrade, ten bevele van Borghemeesters ende scepenen*

Zuivelplein ("*huys ghestaen inde Zuvelstrate bij de Wage*", Rekeningen H. Sacramentsgilde Bergen-op-Zoom Ao. 1550, fo. 2 verso).

Nog een bewijs, dat, waar nu 't Militaire Hospitaal ligt, vroeger het Gasthuis gelegen heeft, wordt geleverd door de drie volgende begrenzungen: "*huus ende erf staende in de Zuvelstrate jegens 't gasthuys overe*" (Schepenbrief Begijnhof Bergen-op-Zoom dd. 1436 November 3).

"*Schuere gelegen inde Woutsche strate, aende westzijde tgastuys van Berghen*" (zie: "Stads-Register Bergen-op-Zoom," fo. 222 verso, opdracht dd. 1438 [1437] Febr. 7).

"*huus ende erve gelegen inde Gasthuisstrate ande zuutside 't Gasthuus van Bergen*" (zie: Ibidem, fo. 148 recto, opdracht dd. 1421 Oct. 9).

Volgens deze gegevens heeft dus 't Gasthuis een begrenzing gehad, in de Zuivelstraat, Wouwschestraat en Gasthuisstraat, (nu Blauwehandstraat), en kwam, zooals we onder Nr. 1 zagen, het achterterrein uit in de Korenbeursstraat, is dus de ligging van het Gasthuis geweest het terrein van het tegenwoordige Militaire Hospitaal.

Faure ("*Histoire abrégée de la ville de Bergues sur le Soom*") en Pastoor J. B. Krüger ("*Kerkgeschiedenis van het Bisdóm Breda*", Deel III, Blz. 122) en vele anderen na hen zoeken daar verkeerdelijk het z. g. "Margrieten-Convent". Over dit laatstgenoemde klooster later.

²² H. Geest Rekeningen, Ao. 1490, fo. 15 recto.

²³ Zie: C. Ulhorn, 1. c., S. 391.

gecocht den Cellebruederkens, dien zij notelic te doen hadden, te wetene van potten, kannen, commekens ect." ²⁴⁾

Wie de eerste bewoners van het klooster zijn geweest en onder welke voorwaarden zich hier de Cellebroeders vestigden, weten we uit het volgende contract, 14 September 1493, door de kloosterlingen met de Stadsmagistraat van Bergen-op-Zoom aangegaan.

Deze overeenkomst, in het Latijn geschreven, en in afschrift aanwezig op 't Gemeente-archief ²⁵⁾, vermeldt, dat zekere Laurentius Maes, overste, Raso vander Schueren, Johannes Thomasz, Cornelius Smout ²⁶⁾, Johannes Bruyst, Gysbertus Jansz en Cornelius van Hemstede vrijwillig de verklaring hebben afgelegd, dat zij door den Heer van Bergen-op-Zoom (Jan van Glymes II "met de lippen"), door de beide Burgemeesters, Schepenen en den Raad, alsook door de burgerij der stad Bergen-op-Zoom in die stad zijn toegelaten, waar men hun een huis heeft afgestaan met toebehooren, onder voorwaarden, dat de kloosterlingen, die dat huis bewonen, wanneer der burgerij der stad of de kooplieden, die om handelsaangelegenheden in Bergenop-Zoom verblijven, door pest of heete koorts of andere besmettelijke en gevaarlijke ziekten mochten zijn aangetast, dezen zullen bezoeken en vol liefde zullen verzorgen en hun overblijfselen na het afsterven naar de laatste rustplaats dragen zullen en begraven.

---

²⁴ Thesauriers-Rekeningen, Ao. 1475/76, fo. 40 recto.

²⁵ Zie: Bijlage 1.

²⁶ Reeds vroeg komt de familienaam "Smout" in Bergen voor. In Januari 1434 (1433 styl van Brabant) woonde reeds in de Mosselstrate te Bergen: "*Katlyne Jan Smouts wijff*" (zie: "Stads-Register Bergen-op-Zoom", fo. 195 verso).

In de H. Geest-Rekeningen (Rekeningen der armenverzorging in Katholieken tijd) Ao. 1561/62 ontmoette ik o. a.:

.• Jan Smout" (fo. 1 verso).

.• Quiryng Smout" (fo, 2 recto).

De Cellebroers, evenals de overige bewoners der stad, moesten de gewone Stadsbelasting, de z.g. wijn- en bieraccijs, betalen, maar voor hun bewezen liefdediensten zouden hun bepaalde gelden, naar het oordeel der Stadsoverheid vast te stellen, worden uitgekeerd.

Tot geen andere religieuze stichting mochten zij overgaan en geen ander klooster binnen de stad doen bouwen, maar ten allen tijde moesten zij blijven leven onder denzelfden kloosterregel en onder dezelfde overheid, tenzij de Heer van Bergen of de stad hun tot het aannemen van een andere levenswijze toestemming had verleend. Tien of twaalf Cellebroers en niet meer, tenzij de hevigheid der pestziekte een grooter aantal noodzakelijk zou eischen, mochten het klooster bewonen, op straffe dat hun al het geschonkene zou ontnomen worden en zij tot een andere kloosterstichting zouden moeten overgaan.

Nog was het den Heer van Bergen en de Stadsoverheid voorbehouden, over de diverse goederen naar goeddunken tot godvruchtige doeleinden te beschikken en diezelfde goederen te geven aan andere Cellebroers, die in het klooster hun verblijf zouden willen vestigen. In groote armoede hebben, reeds in de eerste jaren, de Cellebroers in Bergen-op-Zoom hun kloosterleven geleefd. Luisteren we naar de Thesauriers of Gemeente-rekeningen: *“Alzoo tanderen tijden den Cellebruederkens in hulpen huerer schamelheyt bij gemeynen Raide vander Stadt gheconsenteert is, tot dat den tijt beter wordt, elke maent een vat byers”* enz. ²⁷⁾

13 Juni 1484 bezocht de Overste der Cellebroeders van Gent het klooster te Bergen-op-Zoom. De stad bekostigde de eerewijn, die bij het feest werd rondgediend: *“Opten beloken Sinxsen gesconken den*

---

²⁷ ThesauriersRek., Ao. 1481/82, fo. 57 recto.

Cellebrueders, want huer Overste van Ghend hier was, III Gelten Rijns wijns." ²⁸⁾

Niet alleen de stadsoverheid, maar ook de verschillende corporaties, die in Bergen-op-Zoom bestonden, de gilden o. a. kwamen den Cellebroers in hun armoede te hulp. Het grootste kerkelijke gilde der stad, het "O. L. Vrouwegulde" zond jaarlijks den kloosterlingen een halve schapenbout: *"den Cellebroers gesonden een half scaep nader ouder costume."* ²⁹⁾

Toen in Mei 1487 de Cellebroers binnen Bergen hun Algemeen kapittel hielden, kon het convent de benoedigde onkosten niet dragen en moest de stad helpen: *"Den Cellebrueders gegeven in Meye in hulpen van hueren casten die zij doen moesten, want zij Generail capittel hadden van huerer ordenen."* ³⁰⁾

Toch was de groote armoede, waarin de Cellebroeders leefden, hun geen beletsel, om hun verplichtingen, het verplegen der zieken en het begraven der dooden, naar behooren te vervullen. Dat de stad in deze op hen kon rekenen, bewijzen wel de menigte ordonnancies, waarbij de burgerij van Bergen-op-Zoom werd te kennen gegeven, wat zij van de Cellebroers verwachtten konden: *"Is geordineert, zoo zegt een stadsordonnancie dd. 1489 September 27, zoe wanneer alst bijden wille Onss liefs Heeren gebeurt, yemandt te sterven, bynnen der Stadt, dat dan het doode lichaem eermen dat sal mogen kisten oft ter eerden doen, sal moeten gevisiteirt worden bij eenigen vanden Cellebrueders, om te wetene van wat ziekten sulcken dooden persoen gestorven is."* ³¹⁾

---

²⁸ Thesauriers-Rekeningen, Ao. 1483/84, fo. 82 recto.

²⁹ Rek. O.L.Vr.Gilde, Ao. 1485/86, fo. 5 recto.

³⁰ Thesauriers-Rekeningen, Ao. 1486/87, fo. 67 recto.

³¹ Register van Ordonnancien sedert 1442 (-1547), fo. 70 verso.

Bij contract van 14 September 1493 tusschen de stad Bergen-op-Zoom en de Cellebroers werden, zooals wij boven mededeelden, de voorwaarden der kloostervestiging in de stad vastgelegd. De onderteekening van het contract had plaats "*in capella domus fratrum Cellariorum opidi Bergensis*" - "in de kapel van het Cellebroershuis der stad Bergen".

Die kapel, oorspronkelijk bij 't klooster gebouwd, werd later, in de eerste jaren der 16e eeuw, tot een kerk vergroot. De Thesauriers- of Gemeente- Rekeningen over het jaar 1509 vermelden ³²), dan voor het eerst, de volgende post: "*Op der Cellebroederen kermisse geschonken den selven II gelten Rijns wijns.*"

In 1509, 't moet geweest zijn in de maand September, vierden dus de Cellebroers hun "kermis", d. w. z. het feest van de inwijding hunner kerk, werd toen plechtig hun kerk ingewijd.

Eenige maanden, nadat het bovengenoemde contract tusschen de stad en de Cellebroers gesloten was, bekrachtigde Paus Alexander VI, bij bulle van 18 Maart 1494 ³³), de voorwaarden in het contract besloten, en was het verblijf der Cellebroers binnen Bergen-op-Zoom verzekerd. Nu terloops uit de weinige, maar véél-beteekenende gegevens die nog voorhanden zijn, nagegaan, hoe het gesteld was met het religieusch leven der Cellebroers in de eerste jaren van hun vestiging in deze Gemeente. 15 April 1479 legde een der nieuw-toegetreden leden, wiens naam niet bekend is, plechtig zijn kloostergeloften af en feestte het convent: "*Den XVten dach van Aprille gesconcken den Cellebroeders, als een van hen lieden professie dede, drie gelten Rijns wijns.*" ³⁴)

---

³² Idem, fo. 56 recto.

³³ Zie: Bijlage 1.

³⁴ Gemeente-Rekeningen Ao. 1479/80, fo. 17 recto.

Een dergelijk feest vermelden de Gemeente-Rekeningen Ao. 1483/84, fo. 82 recto: "*Opten beloken Sinxsen (= Zondag na Pinksteren) gesconken den Cellebrueders, want men dair professie dede, III gelten Rijns wijns.*"

Dat de kloosterlingen, volgens den geest hunner stichting, steeds in strenge armoede hebben geleefd al den tijd, dat zij in Bergen-op-Zoom het klooster bewoonden, bewijzen ons de Gemeente-Rekeningen overvloedig: "*Den Cellebrueders betailt in hulpen van hueren drincke aangesien huer schamelheyt*" ³⁵).

En in 1494: "*Ten bevele van Borgemeesters ende Scepenen gegeven den Cellebroederen in behulpe van huerder schmaelheyt uit gracien ende nyet van rechtsweghen XXVI Schelling Brabants.*" ³⁶)

Deze laatste post van uitgave komt herhaaldelijk voor in de Gemeente-Rekeningen der latere jaren.

Die kloosterlijke armoede, altijd stipt en trouw door de Cellebroers in Bergen nageleefd, heeft als een "hechte ommuring" (zoo wordt door den lateren stichter der Jezuiten-orde, St. Ignatius van Loyola, de religieuze armoede geroemd ³⁷) allen verkeerden invloed van buiten verre gehouden en tevens steeds de broeders aangemoedigd tot een actie van zielenliefde naar buiten, die we met alle recht en reden, breed en zegenrijk noemen mogen. Een oordeel te vormen over het ongetwijfeld vele goede door de Cellebroers rusteloos verricht aan het zielenheil van Bergens bevolking gedurende de 15e en 16e eeuw, komt ons, menschen, niet toe. Eén is er, die het weet, en het openbaren zal op den jongsten dag.

---

³⁵ Thesauriers- of Gemeente-Rekeningen, Ao. 1486/87, fo. 75 recto.

³⁶ Thesauriers-Rekening, Ao. 1493/94, fo. 233 recto

³⁷ "Paupertas ut murus religionis firmus observanda est." (Institutum S.J.)

Bezien we hier, wat we gemakkelijker beoordeelen kunnen, de weldaden, zooveel bewezen naar het lichaam.

Boven reeds zeiden we het, de stichting der Cellebroers beoogde voornamelijk het verplegen van pestzieken en het begraven van hun lijken. Voor het veelvuldig voorkomen van pestziekte in vroegere eeuwen hebben vooral de vijanden van onze Roomsche Kerk, voor wie nu eenmaal de Roomsche Middeleeuwen en alles wat die tijden betreft, een gruwel is, de meest varieerende verklaringen opgediept. Michelet o. a., een bekende Fransche papenhater, schrijft het toe ³⁸⁾ aan een verre gaande onzindelijkheid: *“On regardait comme crime, de se laver le corps.”* ³⁹⁾

Laat mij hier maar oogenblikkelijk zeggen, dat zulks voor Bergen-op-Zoom gedurende de Middeleeuwen zeker niet het geval is geweest. Alom in de stad had men, zeker sinds het begin der 15e eeuw, de z.g. “stoven” (= étuve, in het oud Fransch “estuve”) of openbare volksbadhuizen, en men maakte van die badhuizen een zóó veelvuldig gebruik, dat zelfs van stadswege bij instructie ⁴⁰⁾ het bezoeken dier inrichtingen moest geregeld worden.

Een der stadsstraten, de “Santmolenstrate” ⁴¹⁾ was sedert de 2e helft der 15e eeuw meer speciaal voor die volksbadhuizen bestemd.

---

³⁸⁾ Michelet: “La Sorcière” (p. 108), Bruxelles, 1863:
“La malpropreté était entretenue au moyen age par les lois ecclésiastiques, l’usage des bains était prohibé, on regardait comme crime de se laver le corps, pas un bain durant mille ans!”

³⁹⁾ *“De Roomschen beschouwden het als een misdad, zich het lichaam te reinigen”*

⁴⁰⁾ Zie: “Register met ordonnantien sedert 1442”, fo. XXVIII recto:
Een “*ordonnantie ghemaekt opte provisie vanden stoven oft bayhuysen*” dd. 1472 Juli 10. Door mij verklaard uitgegeven in het “Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde”, 67e Jaarg, 1e Helft, No. 9.

⁴¹⁾ Nu: Zuidmolenstraat.

Hiermede is dus, zeker voor Bergen-op-Zoom, Michelets opwerping voldoende weerlegd.

Mijns inziens zou ik het voor Bergen-op-Zoom niet onmogelijk achten, dat het frequent voorkomen van pestziekte gedurende de 15e en 16e eeuw hier vooral moet geweten worden aan de destijds veelvuldig gevoerde handelsbetrekkingen met de kooplieden uit den vreemde, met name de Oostzee-kust bewoners, onder wie sinds de 14e eeuw voortdurend zware pestepidemiën hebben geheerscht. Een feit in alle geval is het, dat Bergen-op-Zoom in de 15e en 16e eeuw herhaaldelijk door zware epidemiën is geteisterd. Zoo in 1471 ⁴²⁾, in den zomer van 1513 en 1519, in 1525, 1529, 1530, 1532 en 1538; verdere jaartallen zal ik mijn lezers besparen.

Krachtig grepen dan die ziekten, nu eens genoemd "siecte vander pestilencien", dan weer als "Engelsch sweet" ⁴³⁾ betiteld, rond zich heen, verwoestend meestal, onbarmhartig, jonge, voor de toekomst veel belovende levens.

Natuurlijk moesten de zieken verzorgd worden. Maar niemand, juist, wanneer de pestziekte op het hevigst woedde en dus de slachtoffers 't meest hulp behoeften, durfde hen naderen. De vrees, van óók door de pest besmet te zullen worden, deed allen, ook mede-inwonenden, verre vluchten. Wie zou zich het lot der achterblijvende zieken aantrekken?

De Cellebroer, en hij alleen, waar zijn evenmensch onder smartelijk lijden zuchte, spoedde zich dan den lijdende te hulp. En wat al

---

⁴² Zie: "Register met ordonnantien sedert 1442, fo. 71 recto, 122 verso. 168 recto, 268 recto, 267 verso, 269 recto, 209, 214.

⁴³ "*gesonden tot Dordrecht twee Cellebroers van den Cloostere alhier, om aldar informacie ende experientie te nemen, vander nyeuwer zweetender ziecten (sudor anglicus) die alsdoen beghonste te regneren.*" (Zie: "Gemeente-Rekeningen Bergen-op-Zoom" Ao. 1527, fo. 79 recto).

opofferingen moest zich de Cellebroer, wanneer hij de verzorging der pestzieken eenmaal op zich genomen had, niet getroosten? Zoolang de ziekte binnen de stad heerschte, mocht hij met niemand omgaan ⁴⁴); in 't publiek verschijnen op straat of in de kerk was hem verboden op zware straffen. Gedurende den nacht, dan eerst, wanneer allen in diepen rust waren, moest hij de dooden begraven. En dat leven van edelmoedige opoffering en heldhaftige naastenliefde hebben de Cellebroers onvermoeid geleefd binnen deze stad, jaren lang. Bij ordonnancie, dd. 1561 October 13, werd dan ook vanwege de Magistraat van Bergen-op-Zoom, een vol-eerlijk getuigenis afgelegd van: *“sekere menichfuldige getrouwe diensten bij de Cellebroers in tijden van peste der stadt ende der gemeynte gedaen”* ⁴⁵).

Toch, al deden hier de Cellebroers rusteloos allen goed, zijn zij vaak voor velen geworden een voorwerp van afgunst en nijd. Zoo is het bekend, hoe, in latere jaren, kwaadwilligen 't beproefd hebben, het Cellebroersklooster en zijn bewoners in kwaden naam te brengen.

---

⁴⁴ *“Opten Vlen dach October Ao. LXVIII (= 1568) is bij mijnen heeren Drossaeth, Borgemeesters ende Schepenen deser stadt voer desen tegenwoordigen periculeusen tijt gesloten, [.....] dat de Cellebroers nyet en solen mogen comen oft verkeereren onder tgemeyn volck inde kercke, capellen oft cloosteren, in missen noch prekinghen, vesperen oft andere diensten [.....] Hem en selen oock nyet mogen converseren onder tgemeyn volck opder straeten, inder goeder luden huysen [.....] dan alleenlijck selen mogen gaen bijde siecken daer sij toe geroepen selen worden [.....]. opte pene(= op straffe) datmen den convente van stonden aene sa! schorsen.”*

“Item dat sy egeene doode lichaemen vander menschen, gestorven wesende vander peste, en selen mogen uuyten huysen draeghen oft begraven voir dat de clocke des avonds geslagen sal wesen elve ueren ende naer dat de clocke des morghens geslaeghen sal wesen drie ueren.”

(Zie: “Register met ordonnancien sedert 1558”, blz. 436-438).

⁴⁵ Zie: “Register met Resolutiën sedert 1558”, fo. LXVII recto.

In den zomer van 1588 beschuldigde men den "mede-pater", d.w.z. den Conrector van het Convent (Augustijn Augustijns genaamd), als had deze zich aan allerlei schanddaden schuldig gemaakt ⁴⁶).

De stadsoverheid stelde een onderzoek in en men wist het te doen voorkomen, alsof de beschuldiging waar was: *"Alzoo mijn voorseide heeren (Burgemeesters en Schepenen der stad) genoegsaem waren geïnformeert vande diversche ongeregeltheden bij den mede-pater vande Cellebroers alhier voortsgekeert (= geschied), sulcx dat hij uyt verscheydene redenen nyet langer inder selver Stadt en stont [...] es geresolveert (= besloten) datmen denselven binnens desen dage sa! doen vertrecken off . . . doen steken in eenige van de kerckers om als ongehoorsame gestraft te worden naer behooren."* ⁴⁷)

Maar al heel spoedig bleek, dat het omtrent den Conrector medegedeelde laster was en men noodzaakte van zekere zijde den Magistraat der stad, het gesproken vonnis in te trekken: *"Naer dyen mijne heeren waren terechte geïnformeert ende onderricht, dat die clapperuyen ⁴⁸) daarmede Augustijn Augustijnss, mede-pater van de Cellebroers alhier was geaccuseert, zijn valsch ende onwaerachtlich ende oversulcx tzijnder onschult, es bij mijnen heeren geresolveert, dat men den selven sal plaetse houden benevens dandere conventualen, levende tsamen in stille ende eenichheyt, doende voorts zijn offitie als voren."* ⁴⁹)

Als "Pater" der Cellebroers in die jaren, d. w. z. als Rector, fungeerde zekere meester "Gilles van Couwendael". Omdat hij is geweest de

---

⁴⁶ Zie: "Register met Resolutiën" Ao. 1588.

⁴⁷ Resolutie dd. 1588 Juni 14.

⁴⁸ Lasterpraat.

⁴⁹ Resolutie dd. 1588 Juli 1.

laatste Rector van het Bergsche Cellebroersklooster en omdat met hem het bestaan der Cellebroers in deze stad een einde neemt, zullen wij deze bijdrage sluiten, met omtrent zijn persoon en functies nog 't een en ander mede te deelen.

Meester Gilles van Couwendael schijnt iemand geweest te zijn, die zich op buitengewone wijze heeft weten te bekwamen, waar het gold het verplegen van pestlijders.

16 October 1582 werd hij dan ook van Gemeentewege benoemd tot "Pestmeester der stad Bergen-op-Zoom" ⁵⁰⁾ en als zoodanig belast met het oppertoezicht over alle zieken, die in het z. g. pesthuis, bij 't Cellebroersklooster aan de "veste" gelegen, werden verzorgd. Vijftien jaren lang heeft Mr. Gilles van Couwendaele die functie vervuld. Uit een rekwes, in 1598 aan de Magistraat van Bergen-op-Zoom gericht, blijkt, dat hij in dat jaar naar elders vertrok: "*Alsoe Mr. Gilles nu is uuter stad vertrocken.*" ⁵¹⁾

Met zijn vertrek valt samen het verdwijnen van het Cellebroersklooster uit deze stad.

Nauwelijks had in Bergen-op-Zoom de hervorming haar intrede gedaan, sinds November 1580, of, evenals de andere kloosters in de stad, werd óók het Cellebroersconvent, [zooals het dan heet] door den "Staat", geannexeerd. Wat die annexatie beteekende, daarover zullen we hier zwijgen, maar in alle geval bevorderde zij den bloei van het religieusch leven zeer zeker niet. En heel lang duurde het ook niet, of een merkelijk verval trad in, en toen was men, waar men wezen wilde. Nog maar één stap moest gedaan. Het vroeger vermelde contract, 14 September 1493 ⁵²⁾ door de stadsoverheid van Bergen met de

---

⁵⁰ Zie: "Register met Resolutiën" Ao. 1582 October 16.

⁵¹ Zie: "Ingekomen Rekwesten" Ao. 1598.

⁵² Zie, Bijlage 1.

Cellebroers aangegaan, bepaalde o.m. dat indien de Cellebroers binnen Bergen-op-Zoom ooit tot een staat van verval mochten komen, de Heer (of Markies) en de stad dan gezamenlijk over hun goederen mochten beschikken tot andere godvruchtige doeleinden.

Na 1580, we weten nu uit welke oorzaken, waren de Cellebroers tot verval geraakt en de stad, d.w.z. de toen hervormd-gezinde stadsmagistraat liet het bij 't vroeger contract bepaalde onmiddellijk gelden ⁵³).

Prins Maurits van Oranje, sinds October 1585 Markies van Bergen-op-Zoom ⁵⁴), in overleg met de stad, beschikte daarna over den kloosterbouw der Cellebroers "tot andere godvruchtige doeleinden" en zoo werd, na gedane collecte in den lande, in 1597 het gewezen Cellebroersconvent in de Lange Nieuwstraat tot eerste (uitsluitend hervormd) Weeshuis binnen Bergen-op-Zoom ingericht ⁵⁵).

Heeft de Gemeente Bergen-op-Zoom niet al spoedig na dien het gemis der Cellebroers moeten gevoelen en hun heengaan diep moeten betreuren? Alles wijst erop.

In de 2e helft van September 1624 woedde in de stad heviger dan tevoren de pestziekte. Bij massa's vielen de slachtoffers, die nu iedere verzorging moesten ontberen.

---

⁵³ Resolutie dd. 1592 August 27.

⁵⁴ Nadat de feitelijke Markies van Bergen-op-Zoom, Jan van Withem, tot "*vijandt vanden lande was verclaert ende alle zijne goederen waren aengeslagen*", werd vanwege de Staten van Brabant, 14 Februari 1582, Prins Willem Ivan Oranje met het Markiezaat begiftigd. Na diens dood, in 1585, werd bij Resolutie der Staten Generaal (d. d. 1585 October 21) het Markiezaat van Bergen-op-Zoom toegekend aan zijn zoon Prins Maurits van Oranje. Zie: V. d. Kemp: "Maurits van Nassau", Deel I, Blz. 167.

⁵⁵ Zie: "*Register van Stads-Privilegien sedert 1357*", Deel II, fo. 187 recto: "*dat de huyzinghe van 't gewesene Cellebroeders Clooster sa! van nu voortsame zijn een bequaem Weeshuys tot opvoedinge ende onderhoudt der arme onnoosele ouderloose verlatene jonghe kinderen*".

De stadsoverheid wist geen raad.

“Alsoomen bevindt, dat de contagieuse siecte dagelyck toeneempt ende dat dese stad onvoorsien is van een pestmeester, omme de siecken alhier bij te staen, is geresolveert datmen sal schrijven aende Stadt van Middelburch” enz. ⁵⁶).

Toen wéér heeft geklonken, zoo duidelijk, het Godswoord uit de H. Schrift en wij, na zooveel eeuwen, beluisteren het nu nog dankbaar:

“Erudimini qui judicatis terram”

Laat het gebeurde een les zijn voor allen, die hier op
aarde de macht dragen!

---

⁵⁶ Resolutie dd. 1624 September 20.

Bijlage 1

Bulle dd. 1494 Maart 18,

waarbij vanwege Paus Alexander VI wordt bekrachtigt het contract, op 14 September 1493 door de Cellebroeders bij hun vestiging in Bergen-op-Zoom met de Magistraat der Stad aangegaan. ⁵⁷⁾

Alexander episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam.

Ex apostolice servitutis meritis, quamquam imparibus, nobis ex allo commisse, solita benignitate ac ferventi sinceraque charitate ad ea libenter intendimus, per que fidelium omnium cure nostre divinitus commissorum, animarum salute pariter et corporum sospitati provideri valeat et illa, que propterea facta et ordinata fuisse comperimus, ut firma perpetuo et illibata persistent, libenter, cum a nobis petitur, apostolico munimine roboramus. Sane pro parte dilectorum filiorum nobilis viri Johannis de Bergis, domini in temporalibus oppidi Bergensis supra Zomam, Leodiensis diocesis, nee non Burgimagistrorum, Scabinorum, Legislatorum, Rectorum et incolarum dicti oppidi ac Laurentii Maes, Rasonis van der Schueren et Johannis van den Brande laicorum, in dicto oppido commorantium, nobis nuper exhibita petitie continebat quod cum alias Laurentius, Raso et Johannes vanden Brande predicti et nonnulli alii laici "fratres cellarii" nuncupat i, in dicto oppido in communi viventes, ab eisdem Johanne de Bergis, Burgimagistris, Scabinis, legislatoribus, Rectoribus

---

⁵⁷⁾ Aanwezig in: Stadsarchief Bergen-op-Zoom, "Register inhoudend Privilegiën der Stad sedert 1357 (-1517)" foliis LXXXIII verso/LXXXVII verso.

et incolis domum in qua in ipso habitant ac multa alia bona mobilia et immobilia, eis charitative donata legata et concessa, recepissent ac tenerent et possiderent, Laurentius Raso et Johannes vanden Brande et alii fratres prefati sponte et libere recognoverunt et confessi fuerunt palam et publice, se domum et alia bona huiusmodi tenere et possidere sub certis honestis conditionibus modis et formis ac ordinationibus, promissionibus et obligationibus tunc expressis, prout in quodam publico instrumento, desuper confecto, quod in Cancellaria nostra diligenter inspici et examinari, illiusque tenorem de verbo ad verbum, signis et characteribus omissis, presentibus annotari fecimus, plenius continetur. Quare pro parte tam Johannis de Bergis, Burgimagistrorum, Scabinorum, legislatorum, Rectorum et incolarum quam Laurentii Rasonis et Johannis vanden Brande predictorum nobis fuit humiliter supplicatum, ut ordinationibus, promissionibus et obligationibus prefatis pro illarum subsistentia firmiori robore apostolice confirmationis adjicere ac alias in premissis oportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur Johannem de Bergis, Burgimagistros, scabinos, legislatores, Rectores, incolas Laurentium et alios supradictos ac eorum singulos a quibuscumque excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis, a jure vel ab homine, quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existunt ad effectum presentium dum taxat consequendum harum serie absolventes et absolutas fore censentes, huiusmodi supplicationibus inclinati ordinationes, promissiones et obligationes predictas ac prout illas concernunt omnia et singula in dicto instrumento contenta auctoritate apostolica tenore presentium approbamus et confirmamus supplemusque omnes et singulos dejectos si qui forsitan intervenerint in eisdem, non obstantibus constitutionibus et

ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque. Per hoc au tem modum vivendi dictorum fratrum cellariorum, quatinus alias rite approbatus non sit, non intendimus approbare. Tenor vero dicti instrumenti est talis: In nomine Domini Amen.

Tenore presentis publici instrumenti cunctis pateat evidenter et sit notum quod anno a nativitate eiusdem Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tercio indictione undecima mensis Septembris die decima quarta inter nonam et decimam horas ante meridiem vel circiter pontificatus sanctissimi in Chro. patris et domini Alexandri divina providentia pape sexti anno suo secundo, in mei notarii publici et testium infranominatorum ad hoc vocatorum specialiter et rogatorum presentia personaliter propterea constituti, discreti et devoti viri Laurentius Maes pater, Raso vander Schueren, Johannes vanden Brande, Petrus de Leodio, Johannes Thome, Cornelius Smout, Johannes Bruijst, Gijsbertus Johannis et Cornelius de Hemstede, fratres cellarii in opido Bergensis supra Zomam, Leodiensis diocesis, pro nunc residentes non vi, metu, aut alias coacti vel seducti ut asseruerunt, sed eorum spontanea voluntate deliberationeque prima recognoverunt et expresse confessi fuerunt, se pridem per dominum temporalem Burgimagistros, Scabinos, legislatores, Rectores et incolas pretacti opidi Bergensis supra Zomam in hujusmodi opidi receptos, institutos et admissos ac ipsis domum unam cum suis pertinentiis et appendictis, quam de presenti inhabitant, in dicto opido Bergensis sitam, et alias hereditates quas jam possident ac quamplura alia larga dona charitative a pretacto opido illiusve opidanis et incolis ac merca toribus ad sepetactum opidum confluentibus collatas, donatas, datas seu alias testamentaliter et pie legatas et ordinatas collatave donata, data, legata et ordinata fuisse et cadem bona sic se recipisse et possedissee ac de presenti possidere sub modis tamen,

tractatibus et conditionibus infrascriptis el ad Itunc finem videlicet quod peste, lebribus calidis et aliis morbis contagiosis et periculosus in dicto opido Bergensi regnantibus scu vigentibus, predicti fratres cellarii, eiusdem domus pro tempore degentes et moraturi, perpeluis futuris tcmporibus, cives opidanos et alios quoscumque incolas dicti opidi Bergensis atque mercatores ibidem pro suis mercantiis concurrentes et existentes pestilenticos et aliis morbis pertactos seu infectos, in eorum in firmitatibus et egritudinibus pretactis, dum et quotiens requisiti forent, visitare ac dictis eorum infirmitatibus durantibus cum ipsis infirmis permanere cisque vile et humanitatis solatia, servitia et charitatis opera benigne impendere et facere, necnon cadavera seu corpora ipsorum sic infirmorum decedentium at locum sepulture deferre et illa sepelire.

Ac etiam proles et familiares legislatorum, consulum et civium dicti opidi Bergensis et mercatorum ibidem existentes, pretactis morbis tactos, satsi divites existentes ipsorum expensas solvendi, dum desuper ex parte eiusdem opidi seu illius Rectorum requisiti forent, in eorum domo pretacta ad se recipere et in domibus informorum dicte domus collocare et pretacta charitatis opera exhibere ipsisque in corum infirmitatibus ut prefertur servire ac nihilominus assisias servisie, vini et aliorum poculorum, quemadmodum incole alii dicti opidi solvere et dare tenerentur et perpetuo obligati forent, salvo tamen ipsis eorum salario seu mercede competentibus ex huiusmodi serviliis ad moderamen rationabile per legislatores pretacti opidi Bergensis taxandis, Preterea fuit in premissis adjectum et ordinatum predicti fratres cellarii pro tempore non assument allum statum religionis neque aliud monasterium seu cenobium in eadem domo erigi aut fundari facient aut procurabunt, quocumque tempore futura, sed semper permanebunt sub ipsorum generali seu superiore

ac capitulo eorumdem ordinis et regule, prout de presenti existunt, nisi de expressis voluntate, consensu et interpellatione domini temporalis. Rectorum, legislatorum, consulum et civium dicti opidi Bergensis et etiam permanebunt in statu et scrvitiis pretactis. Eruntque in eadem domo decent aut duodecim fratres cellarii ibidem residentes et non ultra, nisi forsitan vehementia pestis et aliorum morborum pretactorum exigens, predicti decem vel duodecim fratres non sufficerent ad hujusmodi visitationem et servitia faciendam et ministranda, quo casu plures recipere possent juxta ordinationem dicti opidi Bergensis. Et si secus fecerint assumendo alium statum religionis aut ecclesiasticum, eo casu ad statum iidem fratres cellarii pretacti domo, hereditatibus, redditibus ac omnibus et singulis bonis mobilibus et utensilibus, in ipsa domo et illius pertinentiis existentibus, erunt privati et illa perdent. Ac poterunt et facultatem habebunt omnimodam dominus temporalis et Rectores eiusdem opidi de eisdem bonis ad pios usus disponere et illas ac illa aliis fratribus cellariis, ibidem residere et morari volentibus, dare ac etiam providere. Ac ipsos in eisdem domo et bonis instituere contradictione cuiuscumque non obstante et aliisque consensu sedis apostolice seu alii iudicis ordinarii. Et ut ergo hujusmodi tractatus, modi, conditiones et ordinationes perpetuo suos sortiantur effectus et observentur, predicti Laurentius Maes pater, Raso vander Schueren, Johannes vanden Brande, Petrus de Leodio, Johannes Thome, Cornelius Smout, Johannes Bruijst, Gysbertus Johannis et Cornelius de Hemstede fratres cellarii promiserunt ac promisit eorum quilibet, tam pro se, quam futuris fratribus cellariis in eadem domo moraturis sub excommunicationis pena ac potestate et obligatione omnium et singulorum suorum presentium et futurorum ubicumque locorum existentium et recipiendorum pretactos tractatus, conditiones, modos, et ordinationes ac singula contenta in illis, nunc et inantea realiter

observare et adimplere nec unquam illis in toto aut in parte per se aliumve scu alios eorum nominibus, directe vel indirecte, aperte seu occulte, aut alias quovis quesito colore seu ingenio contravenire neque contra illa provisionem apostolicam aut eius delegatis vel subdelegatis aut quocumque alio iudice impetrare seu impetrari lacere aut alias quocummodo attentare debere. Atque ob hoc renuntiarunt omnibus et singulis iuris et cautele defensionibus, privilegiis, remediis, ubertatibus, exemptionibus et exceptionibus quibuscumque, quibus premisorum effectus impediri posset seu illis contravenire dolo et fraude in hiis penitus seclusis. Consenseruntque dicti fratres pro se et futuris fratribus eiusdem domus pro tempore ac consensu eorum quilibet per expressum presentibus etiam honestis et devotis viris Francisco de Lymborch dictorum fratrum cellariorum superiore et generali et Deoniso patre domus fratrum Cellariorum oppidi Antwerpiensis, Cameracensis diocesis, qui in premissis omnibus et singulis suum consensum pariter et assensum dederunt et contulerunt quod etiam predicti tractatus, modi, conditiones, ordinationes, ac omnia et singula alia pronarrata in toto et in eorum parte qualibet per sanctam sedem apostolicam confirmentur et approbentur ac desuper provisio apostolica per patentes litteras auctenticas impetretur et obtineatur. Super quibus omnibus et singulis prenominati Scabini, legislatores, et Rectores dicti oppidi Bergensis sibi a me notario publico infrascripto unum publicum seu plura fieri atque confici petierunt instrumentum et instrumenta. Acta fuerunt hec in Capella domus dictorum fratrum Cellariorum memorati oppidi Bergensis sub anno, indictione mense, die et Pontificatu supradictis, presentibus ibidem honorabilibus et discretis viris dominis Petro Mathie, Henrico Nout, Cornelio Bet, presbiteris et ecclesie collegiate Beate Gertrudis dicti oppidi Bergensis vicariis: Johanne Lamberti. Wilhelmo Petri, Huberto Johannis, Mathia Wilhelmi;

et Angelo Adriani laicis, et incolis predicti opidi Bergensis, Leodiensis diocesis, testibus fide dignis ad premissa vocatis specialiter et rogatis. Et quia ego Osto Hannemans. clericus Cameracensis diocesis, publicus sacra imperiali auctoritate notarius, premissis omnibus et singulis dum sic, ut supra scribuntur, fierent et agerentur unacum prenominatis testibus presens interfui, eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi.

Ideo hoc presens publicum instrumentum manu propria fideliter scriptum exinde confeci et in hanc publicam formam redegisti signoque nomine meis solitis et consuetis hic me propria manu subscribens signavi, in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum rogatus et requisitus.

Nulli ergo omnium hominum liceat hanc paginam nosire absolutionis, approbationis, confirmationis, suppletionis et intentionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attentare presumpserit indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio quintodecimo kal. Aprilis Pontificatus nostri anno secundo.

Bijlage 2

Verschillende 15de en 16de Eeuwsche Pestkeuren in Bergen-op-Zoom

I. Een Pestkeure uit het Jaar 1471.

"Ordinantie ghemaect bijden heere ende der stadt van Bergen opte haestighe siecte vanden Pestilentien", dd. 1471 Juni 27.

"Inden jaer onns. Heeren duysent vyer hondert een ende tzeventich, zevensende ende twintich daghe in Junio, warden by mynen lieven heere van Berghen ⁵⁸) borgemeesters Schepenen ende Raede synre voors. stadt van Berghen gemaect zekere ordinantie opte provisie teghens de pestilentie ende gevesticht metten vonnisse omme onderhouden te worden by manissen des Rechters inder manieren hier nae volgende:

1. Inden eersten datmen de huysen daer yemant vander pestilentien gestorven is toesluijten sal achte weken lanck ende daer voore hangen eenen *wisch van stroo* gebonden met drie banden ende

---

⁵⁸ Tot het einde der 13e eeuw had het land van Bergen-op-Zoom geen afzonderlijk bestaan, maar ressorteerde het onder het Graafschap Strijen en werd het als zoodanig bestuurd door leenmannen van den Hertog van Brabant. In 1287, na de verdeling der landen van Breda en Bergen, werd het land van Bergen-op-Zoom toegewezen aan GERARD VAN WEZEMALE, die de eerste heer van Bergen-op-Zoom werd. Zoo kreeg Bergen-op-Zoom zijn "Onsen lieven Heer" (zie: „Gem.-Rek. Bergen-op-Zoom" Ao. 1472 to. 6, fo. 8, fo. 9), maar een eigenaardigen "Onsen lieven heer", want deze was aan zijn stad: "schuldich jairlicx te betalene drie ponden twee scellingen ende zesse penningen brabantse" (zie: Ibidem, fo. 9 recto). Sedert April 1533 verhief keizer KAREL V de vroegere "Heerlijkheid" Bergen-op-Zoom tot Markgraafschap of Markiezaat.

dien nyet aff doen voor de achte weken geleden zijn opte verbeurte(= op straffe) van III pond zwerten.

2. Item dat een yegelyck vander voirs. siecten zieck wesende oft uuyt huysen daer yemant sieck geweest is comende, oft met siecken converserende oft die bewaerende, gehouden sal syn te dragene in syn handt ombedect een *witte roede lanck wesende omtrent twee ellen* opte verbeurte van III pond zwerten.
3. Item en sal nyemant vande voirg. personen moeghen comen int Vleeschuys noch opte Vischmerct, maer sullen moeghen brengen heuren korft oft schotele voir haers gebueren deure ende die gebuer oft gebueren zullen ter merct te gane ende den korft oft schotele metter spysen wederomme te settene voore de deure, elck van desen opte verbeurte van III pond zwerten.
4. Item datmen den huysraet als cleederen bedden cussenen lynwaet ende alle andere juweelen ende catheelen, bynnen den voirs. sterfhuysen wesende, nyet en sal moegen rueren noch verwederen voor ende eer de voirs. acht weken gepasseert zyn, anders dan allene bynnen den selven sterfhuysen. Ende zoowy hier aff de contrarie dade, soude verbeuren telcker reysen III pond zwerten.
5. Item desgelycx salmen nae den voirs. tyt van acht weken de cleederen, comende uuyten huysen daer yemant vander voirgen. siecten inne gestorven oft sieck geweest is oft sieck leegt, nyet moegen verwederen wasschen noch in geenre manieren uuyt hanghen ter plaetssen oft wateringhen daer ghemeyn versoeck hanteringhe oft conversatie is van anderen volcke, maer salmen dat moeten doen buyten weghe ende ter

plaetsen daer gheene gemeyne wateringhen oft verkeeringen van anderen luyden en zijn opte verbeurte van III pond zwerten.

6. Item en sullen oick de voorn. persoonen nyet mogen comen noch verkeeren onder gemeyn volck inde kercke, cappellen oft cloosteren in missen noch prekingen noch anderen diensten maer sullen die alleene moeten comen ende gaen inde capelle van St. Jacop⁵⁹) oick opte verbeurde van III pond zwerten.
7. Item oick en sal egeen poortere oft ingesetene, wye hy zy, yemande van buyten comende uuyt sieck huysen oft sieck wesende oft met siecken luyden verkeert hebbende, moegen aennemen huysen oft hoven opte peyne ende verbeurte van III pond zwerten.
8. Item dat alle die ghene die etende drinckende oft eenigerhande andere waeren vercoopen, sullen gehouden syn heur huys toe te sluyten veerthien dagen lanck alsoo schiere als daer yemant uuytgedaen is sieck zijnde vander voorscreven sieckten oick opte voirs. peyne van III pond zwerten.
Ende sullen de selve vanden selven sterfhuysen gehouden sijn te dragenen de voors. veerthien daghen lanck een Roede lanck wesende een elle, ende voorts gehouden syn te schouwene tghemeen volck gelyck vooren vercleert staet op deselve peyne.
9. Item datmen den Cellebroeders ofte Cellezusteren, voor tvisiteren van elcken persooene vander voirs. siecten sieck oft gestorven zijnde, sal geven vyer stuyvers.

---

⁵⁹ De "capelle van St. Jacop" stond zeker reeds in de 1e helft der 15e eeuw op de Vischmarkt op de hoogte ongeveer der tegenwoordig nog wel genoemde: "bierkruiers-poort" (zie: "Stadsregister Bergen-op- Zoom" fo. 154 recto).

Gepubliceert ende ter poyen openbaerlyck uuytgeroepen opten XXlen dach van Septembri Ao. XCIII ⁶⁰).

Intusschen zien wij uit deze 15de eeuwsche keure, dat:

- óók in Bergen-op-Zoom evenals elders, "strowis" en "stok" destijds de teekenen waren om tegen de pestlijders te waarschuwen;
- men toen hier in Bergenop-Zoom, na een tijdsverloop van acht weken, gevaar voor besmetting geweken achtte, ofschoon de besmet geachte huizen en neringen, 14 dagen lang, voor ieder, die binnen komen wilde, gesloten moesten blijven;
- óók hier, evenals elders, den Cellebroers en Cellezusters was opgedragen, zich het lot der pestlijders aan te trekken en hen te verzorgen.

---

⁶⁰ 21 september '93. Merkwaardig, daar de datum van deze keure uit 1471 zou dateren. Mogelijk is er in de publicatie een tekstdeel weggefallen en gaat het om twee verschillende keuren, zoals in de titel van de bijlage wordt aangegeven .

*Van het tweede nummer dat in deze serie zal
verschijnen, n.l. "Het Begijnhof buiten Bergen-op-
Zoom", zal ook een Luxe uitgave verschijnen, gedrukt
op geschept papier en gebonden in leder of perkament,
van 20 exemplaren, geteekend door den Schrijver en
verzorgd door den Boekhandel A. Pacilly en Co. te
Bergen-op-Zoom.*

Bijschrift gravure Hogenberg [Aanslag op Bergen op Zoom](#)

Von Breda sich der Malcontent
Vor Bergen op Zoom macht bekent
Kreust under der Beginnenpfort
Zur Stat hinein die Wacht ermort,
Als balt victori ruffen 'aus
Die ihn doch ubel kam zu haus
Dan als dis die Frantzosen horn
Mit nichten Sie sich dar ab storn
Gantz umbekleijt greiffen zur wer
Schlagen der Malcontenten heer
Das Sie darumb recht Malcontent
Gebliben sind bis an ihr endt.

Les malcontents partans de Breda, pour pensant sur prendre la ville de Berghen op Zoom : entrans secretement par la porte du Beginnage en occisant plusieurs soldats de la garde et crijans victoire, victoire Laquelle toutesfois leurs tourna a grad damage : de qu'oyas les fracoyas, ne furent poit paresseux, les ungs tous nuds, les aultres a demy accoustrez, resisterrèt brauemèt aux malcôtés, de forte que les poures malcôtés furèt dechasses et grád nôbre diceulx prisoniers et aussi plusieurs diceulx, occis. Le 5e Decembere Anno 1581